

UJSZÁSI RÓBERT

PÉNZVERÉSI PROBLÉMÁK I. ULÁSZLÓ KORÁBÓL (NÉHÁNY ISMERETLEN VERDEJEGYŰ DENÁR)

I. Ulászló (1440-1444) uralkodása a későközépkori magyar pénzverés egyik leghomályosabb korszaka. Ulászló pénzverésének rekonstruálását számos tényező komoly mértékben megnehezíti. Az ország nyugati és északi vidékeinek nagy része Erzsébet királyné, illetve fia V. László kezén volt számos verdével együtt. Emellett állandó nehézségeket okozott az egyre erősödő török portyázások sora is, melyek miatt több új, szükség jellegű pénzverdét állítottak fel. Ezekben a támadó hadviseléshez ekkor szükséges inflációs pénzverés indult meg. Valamint feltűnt egy eddig ismeretlen jelenség is, a magánpénzverés.

Jelen dolgozat négy, eddig ismeretlen verdejegyű I. Ulászló denárt mutat be rövid – verdejegy – feloldási kísérletekkel együtt.¹

Az első ismertetődarab a H 605 (CNH 141, ÉH 470, P 141)² típushoz tartozik. Verdejegye G – B, körirata előoldalán (címeres oldal) + REGIS...AGARI...; hátoldalán (sással díszített oldal) MONET...ABIS... Súlya 1,02 g, átmérője 17-18 mm, anyaga a típusnál megszokott ezüsthártyás réz (1. kép). Ennek a típusnak a verését Pohl Artur 1442-re keltezte, elsősorban a faj verdejegyei alapján.³

¹ Mind a négy példány saját gyűjteményemben található.

² A rövidítések feloldása: H = Huszár, Lajos: Münzkatalog Ungarn von 1000 bis Heute. Budapest – München 1979; CNH = Réthy László: Corpus Nummorum Hungariae II. Vegyesházi királyok kora, Budapest 1907; ÉH = Unger Emil: Magyar Éremhatározó I. Budapest 1997; P = Pohl, Artur: Münnzeichen und Meisterzeichen auf Ungarischen Münzen des Mittelalters 1300-1540. Budapest – Graz 1982.

³ Pohl Artur: I. Ulászló király pénzverése. NK, 1973-1974. 49-57. (a továbbiakban: Pohl 1974.) 55. (NK = Numizmatikai Közlöny)

Erre az időre már nagyjából kialakult a verdejegyek rendszere, amely az esetek többségében két betűből áll. A verdejegy első tagja általában a pénzverde nevének rövidítése, míg a második tag a kibocsátásért felelős hivatalnok (többnyire kamaraispán) nevének kezdőbetűje.

A G – B verdejegy⁴ ezen a típuson mindeddig ismeretlen volt. A G betű jelentése felettébb kérdéses. Ha végigtekintjük a magyar verdék sorát,⁵ a G betűhöz mindössze két verde társítható – ám mindkettő csak erősen feltételes módon – úgy mint Nagyvárad (Grosswardein formában), valamint Gyulafehérvár.⁶ A nagyváradai verde létét írott forrás igazolja.⁷ Várad így szóba jöhet, annak ellenére, hogy a G jegyet mindezzel nem azonosították Nagyváraddal. Gyulafehérvár esetében azonban még csak írott forrás sincs, egyáltalán a verde 15. századi működése is kétséges, inkább csak verdejegyek alapján következtethető. Bár Pohl feltételezi – alátámasztva némiképp a gyulafehérvári verde működését – hogy néhány püspök Ulászlótól

⁴ A G – B illetve a G előtagú jegyek Ulászló más pénztípusain: G – B (H 598), G – A (H 598, H 603), a G – S (H 603), G – I (H 609), illetve G – n (H 609; a fordított címeres típusú H 609/a fajnál n – G); valamint G – R (ÉH 469, ÉH 477); G – W (ÉH 475). Pohl első könyvében (Évszám nélküli magyar denárok és obulusok 1308-1502. Budapest 1972.) még G betűs veretek sorát közli, második munkájában (Münzzeichen und Meisterzeichen auf Ungarischen Münzen des Mittelalters 1300-1540. Budapest – Graz 1982. (a továbbiakban Pohl 1982.) azonban a G betűs veretek első betűit rendre C-nek olvassa és az esetek többségében Kevének (Cuvin) oldja fel. (A kevei verde létét Pohl egy meglehetősen bizonytalan feltételezésre alapozza, mely szerint Újlaki Miklós erdélyi vajda de Kallis Gáspár nevű újlaki várparancsnoka és egyben kevei ispán, mint Miklós vajda kamaraispánja szerepel egy ízben. Pohl szerint ő veretett volna pénzeket Kevében. Erre ld. Pohl 1974. 54.) Ez azonban teljességgel elfogadhatatlan. (Egyébiránt így véli Huszár Lajos is, aki nem szerepeltette katalógusának verdéket bemutató részében sem a kevei verdét.) Ugyan a gótikus típusú G betű formája sokszor meglehetősen hasonlít a C-hez, de az esetek nagy részében mégis jól elkülöníthető. Magam is számos, kétségtelenül G betűs verettel találkoztam már Ulászló pénzei között.

⁵ A magyar verdék részletes listáját adja Csiky Emil: A magyar pénzek verdehelyei történelmünkben. Szeged 1987.

⁶ Ennek a két verdének az eddig azonosított jegyei azonban nem német, illetve magyar nevükből, hanem latin elnevezésükből származnak. Nagyvárad: V, Y (a 14. században és valószínűleg a 15. században is). Gyulafehérvár: I (Alba Iulia).

⁷ Báthory Tamás végrendeletéből kiderül, hogy bizonyos Hofnhegel, mint pénzek veretője (feltételezhetően kamaraispán) tartózkodott Váradon 1444. novemberében. Huszár Lajos: Hunyadi János pénzverése. NK, 1969-1970. 49.

pénzverési jogot kapott támogatásáért cserébe, de véleményem szerint ez nem igazolható egyértelműen.⁸ A G betűs denárok teljes biztonsággal egyik verdéhez sem köthetőek, bár inkább Gyulafehérvárt tartom valószínűbbnek. Nem segít az eligazodásban a verdejegy második betűje sem. Minthogy a kamara, vagy műhely neve nem világos, így a mesterjegy második fele sem oldható fel.

A következő darab a H 603/a (CNH 146A, ÉH 471, P144) fordított címeres altípushoz sorolható. Verdejegye I – fordított C, köriratából mindössze a koronás oldal feliratának töredéke olvasható kb. 6 óra irányban: ...:MWL...⁹ Átmérője 16 mm, súlya 0,64 g, anyaga réz, koncentrikus veret (2. kép). Pohl a verdejegyek alapján és a csataji leletből való hiánya miatt 1442-1443-ra keltezte a típust, míg Huszár 1441-re.

A darab I – fordított C verdejegyével¹⁰ két verde hozható kapcsolatba, de szintén csak feltételes módon. Az egyik a már említett gyulafehérvári verde, a másik, pedig a pozsonyi.¹¹ Pozsonyban biztosan folyt pénzverés ebben az időben,¹² de nem Ulászló, hanem Erzsébet királyné irányítása alatt, V. László nevére.¹³ Erzsébet 1442.

⁸ A püspöki (tulajdonképpen magán) pénzverési jog elméletét Pohl mindössze a H 602-es típusú denár verdejegyeivel tudja alátámasztani. Veszprém, Pécs, Nagyvárád és Gyulafehérvár jegyeit azonosította ezen a fajon. (Pohl 1974. 55.)

⁹ Ez eltér a Huszár által megadott alaptípustól, melynek felirata +MONETA WLADISLAI, azonban ennek a fajnak, mint többnyire igen hanyagul vert inflációs típusnak számos rontott, módosult köriratú példánya ismeretes.

¹⁰ I verdejegyes Ulászló denárok: I – h, I – l, I – w, I – + (H 603); I – B (H 604); I – E, I – n (H 607); I – h (H 609) valamint I – A (P 143-15); I – E (P 145-12), I – h (P 145-30); I – R (P 147-16); illetve I – fektetett 9-eshez hasonló jegy (ÉH 471); I – h (ÉH 475). Az 1442 előtti típusok sorozatát lásd 15. jegyzet.

¹¹ Gyulafehérvár (Alba Iulia), illetve Pozsony (Istropolis).

¹² Egy 1430. június 23-ára keltezett privilégium megadja Pozsony számára a pénzverési jogot, ezen jog érvényesítése azonban csak néhány Zsigmond quaring verdejegye alapján mutatható ki. Pohl Artúr: Zsigmond király pénzverése. NK, 1967-1968. 55.

¹³ Erzsébet L – P (Ladislaus – Posonium) jeggyel verettett pénzeket Pozsonyban 1441-1442 folyamán. Pohl Artúr: Erzsébet királyné L-betűs verdejegyű pénzei. NK, 1965-1966. 49-53. (A továbbiakban: Pohl 1966.) Több pénzverési rendelete is fennmaradt, kollektív jegyrendszert vezetett be a pénzek iránti bizalom megerősítésére. Gyöngyössi Márton: Pénzgazdálkodás és monetáris politika a késő középkori Magyarországon. Budapest 2003. 32-33. Való-

december 17-én bekövetkezett haláláig azonban a város nem ismerte el Ulászlót királynak. A szlovák szakirodalom általában elfogadja Ulászló I betűs típusainak pozsonyi veretését, azonban nem számol az I verdejegyet viselő fajok időrendjével.¹⁴ Ulászló több olyan korai verete is visel I előtagú verdejegyet, melyek nagy biztonsággal keltezhetőek az Erzsébet halála előtti időszakra. Vagyis már Pozsony hódolása előtt is készültek I jegyű darabok, de más verdében.¹⁵ Ebből kifolyólag kijelenthető, hogy Ulászló I verdejegyű pénzei biztosan nem pozsonyiak. Így csak Gyulafehérvár marad, de erősen kérdésesen. A jegy második betűjének feloldása – ahogyan az előző esetben – itt is reménytelen.

Mínthogy H 603/a fordított címeres típusról van szó, felmerül egy további kérdés is. Lehet-e esetlegesen a verdejegy is fordított?¹⁶ C – I verdejegyű alaptípusa (H 603) nem ismert, ilyen jegy Ulászló más pénzein sem fordul elő. Jogosan merül fel a kérdés: tekinthetőek-e a fordított címeres típusok önálló fajoknak, vagy csak az alaptípusok téves vereteiről beszélhetünk?¹⁷

színűleg a magyar típusokhoz hasonlóan posthumusz tovább verte férje (I. Albert) bécsi típusú denárait is. Pohl, Artur: Die Grenzlandprägung. Graz 1972. 51. Erzsébet nagyobb verdejegyekkel (a H 595 – 596-hoz hasonlatosan) bizonyíthatóan szintén tovább verette férje magyar vereteit is 1440 első hónapjaiban. Ld. Schulek Alfréd: Vegyesházi királyaink pénzei és korrendjük. III. Albert és Erzsébet. NK, 1941. 46.; valamint Huszár Lajos: Giskra pénzverése. NK, 1963-1964. 51-58. Igaz ugyan, hogy a pozsonyi vár Ulászló kezén volt, de ott aligha folyt az ő nevére pénzverés.

¹⁴Például Trenčan, Ludovit: Pénzverés Pozsonyban. Az Érem, 1989/1. 11-15.

¹⁵Ilyenek például: H 598 (1440-1441) I – €; I – h (H 598/a típuson is), I – K; H 602 (1440-1441) I – h; H 605 (1442) I – R; valamint I – K (P 135 csataji lelet)

¹⁶Vagyis nem I – fordított C, hanem C – I. Pohl 1974. 56. szerint létezik Ulászló H 597-es típusú aranyforintjának I – C verdejegyű változata (F 1 – 4), amely merész feltevése szerint szebeni veret lenne – Iacobus – Christophorus feloldásban. (Pohl, Artur: Ungarische Goldgulden des Mittelalters 1325-1540. Graz 1974.) Ulászló uralkodása alatt ez az egy aranyforint típus készült, ennek azonban van h – I jegyű típusa, amely egyértelműen szebeni. Az Éremhatározó szerint ugyanakkor ennek a típusnak (ÉH 466) nem létezik I – C jegyű változata, van viszont I – G verdejegyű darabja. Ezek szerint ebben az esetben újra Pohl hibás olvasatával számolhatunk.

¹⁷A válaszadás szétfeszítené jelen dolgozat kereteit, mindenesetre annyit megjegyeznék, hogy a fordított címeres variációt felmutató típusoknál (H 603, H 607, H 609) számos olyan verdejegy fordul elő, melyek az alaptípusoknál nem jelennek meg sem a fordított típuson látható

Az újabb ismertetődarab a H 607-es típusoz tartozik (CNH 145A; ÉH 472; P 145). Verdejegy P – ¥. Az érem körirata a félrevert éremkép és a deformált lapka miatt nem olvasható sem az elő- sem a hátoldalon, de az azonosításhoz és a verdejegy helyes olvasatához nem férhet kétség. Súlya 0,55 g, átmérője 13-15 mm, anyaga réz (3. kép). A típus jól datálható, 1443 folyamán készült.

P előtaggal kapcsolatosan két város neve merül fel, Pozsony, illetve Pécs. Minthogy a P betű – hasonlóan az előbbieken tárgyalt H 603/a I – fordított C verdejegyű típusoz – Ulászló korai veretein gyakran előfordul, a pozsonyi veretés lehetőségét ennél a verdejegynél is el kell hogy vessük.¹⁸ Pécssett ugyanakkor feltételezhetően folyt ekkoriban Ulászló nevére pénzverés. A pécsi verde léte azonban írásos forrásokkal nem igazolható ebben az időben, működésére csak közvetett információkból következtethetünk.¹⁹ A verdehely kérdése ugyan továbbra sem biztos, bár erősen valószínűsíthető Pécs. Az ¥ jel feloldása is kérdéses.²⁰ Ez a jel

alakban, sem pedig felcserélve. Ezek között a jegyek között nincs tükörveretes betű, vagyis nem a teljes verető fordított megvésésével készültek. Feltűnő, hogy sok közöttük az A elsőjegyű darab, melyeket Pohl Alsólendvához köt. (Pohl Artur: Az alsólendvai Bánfi-család pénzverése a 15. században. NK, 1971-1972. 71-72.) Habár a lendvai verde tevékenységi köre igencsak kérdéses, minthogy Lendvai Pál csak bécsi denárok veretésére kapott engedélyt. Huszár katalógusának verdehelyei között nem is számol a lendvai verde létével. Esetlegesen felmerülhet az ekkor megjelenő, egy pajzsban egyesített címer használatának bizonytalansága is mint ok. Soós Ferenc: A magyar fémpénzek feliratai és címerei. Budapest 1998. 38-39.

¹⁸ P első jeggyel ismert verdejegyek: P – B (H 598), P – n (H 598), P – R (H 598), P – S (H 598), P – W (H 598), P – * (H 598), P – A (H 603), P – C (H 603), P – P (H 606), P – p* (H 603); valamint P – O (P 140-4), P – I (P 143-10).

¹⁹ Albeni Henrik (1421-1444) valószínűleg megkapta a fentebb már említett magánpénzverési jogot, melynek gyakorlására a P verdejegyű darabok magas számából következtethetünk, ami a verde nagy fokú aktivitását sejteti. Ulászló minden denárfaján megjelenik a P mint verdejegy, de a korábbi és későbbi időszakokból csak elvéve ismert P jegyű darab (Pohl 1974. 55.). Ugyanakkor feltételezhető, hogy a pécsi verde még Mátyás alatt is működött, de már más – a város latin nevéből (Quinqueecclesiae) származó – jegyet használva. Pohl táblázatának megjegyzése szerint erre utal a H 699-en felbukkanó Q – n (P 199 – 11), illetve Q – S (P 199 – 10) jegy.

²⁰ Esetlegesen kamaraispánként szóba jöhet Cristoforus Ytalicus személye, ám ő éppen 1443-ban Segesváron töltött be kamaraispáni hivatalt. Horváth Tibor– Huszár Lajos: Kamaragrófok a középkorban. NK, 1955-1956. 28. Pécsi kamaraispán nem ismert a 15. századból.

ugyanakkor nem szerepel más pénzeken sem, ebben a korban ismeretlen.²¹ Kamaraispán nem rendelhető hozzá.

Egy másik típusú denáron (H 598) már megjelent a P – Y (áthúzás nélkül) verdejegy, de ennek olvasata mindeddig kérdéses volt. Kőszegi Tivadar úgy véli: „Szerintem ez verőtőhiba. Ennek a denárnak a nagy P-vel kezdődő darabja ismert, a jelen darab tehát feltételezhetően egy fordított N félrevésett darabja.”²² A most bemutatott darab azonban egyértelműen bizonyítja a P-Y verdejegy létét a H 598-as típuson is.

Végül az utolsó ismertetésre kerülő darab szintén a H 607-es típushoz tartozik (CNH 145A; ÉH 472; P 145). Verdejegye h-T, körirata előoldalán (magyar címeres oldal) M WLADISLAI DEI, hátoldalán (litván címer)+...EC (Et Cetera). Átmérője 15 mm, súlya 0,42 g, anyaga réz. (4. kép)

A verdejegy első betűje jól olvashatóan h betű, és így egyértelműen Nagyszebenhez köthető.²³ Szeben 1441. szeptember 28-ig a gyermek Lászlót ismerte el uralkodónak, nevére pénzt is vertek Antonius Trautheberger (h – T) és Nikolaus Pfeffersach (h – PRF) jegyeivel.²⁴ Ekkor azonban a készülődő török támadás hírére a szebeni polgárok Hunyadihoz fordultak, így végül Ulászló hívei lettek. Az Erzsébet-párti Trautheberger polgármestert leváltva az Ulászlóhoz hű Jakobot választot-

²¹ Szerb, illetve cirill betűkhöz hasonlatos. Esetlegesen lehet ligatúra is, mint a szlavónok PRO szavának rövidítését jelző áthúzott P betű.

²² Kőszegi Tivadar: Verőtő-variációk, ismeretlen verdejegyek és hibridek VIII. Éremtani Lapok 67. (2001. június) 3-5. Előkerült a Moneta Nova I. árverésén (192. tétel).

²³ Német nevén Hermannstadt. Rádóczy Gyula: Az erdélyi pénzverés kezdetei a középkorban. Az Érem, 1987/2. 7-15.

²⁴ A H 643 típus Nagyszebenhez verdejegyei: h – PRF (monogram) jeggyel (Hermannstadt – Pfeffersack), h – T (Hermannstadt – Trautheberger), L – h (Ladislaus – Hermannstadt; frank verdejegyrendszer szerinti jegy), és L – T (Ladislaus – Trautheberger). Pohl szerint utóbbi is szebeni veret, de ez nem egyértelmű (Pohl 1982.; valamint Pohl 1966. 52.)

ták vezetőjükké.²⁵ A jegyek alapján mindaddig úgy tűnt, hogy a szebeni verde 1442 elején beszüntette működését egészen a H 609-es típus 1444 tavaszán megindult veretéséig. A most előkerült darab azonban bizonyítja, hogy a verde 1443 folyamán, 1444 legelején is dolgozhatott. A h – T jegy feloldásánál elfogadhatónak tartom Pohl megoldását, még akkor is, ha Trauthebergert 1441 végén leváltották. Ugyanis a H 609-en újra feltűnik az egykor szintén Lászlóhoz hű Pfeffersach h – PRF jegye is.²⁶ Így már könnyen elképzelhető Trautheberger újabb kamaraispánsága is.²⁷

Végezetül úgy gondolom, érdemes egy eddig méltatlanul figyelmen kívül hagyott (bár már régen publikált) verdejegyre felhívnom a figyelmet. Weszerle József katalógusában²⁸ bemutat egy H 609-es típusú denárt, melynek verdejegye, a fordított S – n* elkerülte a katalógusírók figyelmét. Valószínűleg segesvári veret, melynek egyébként S – n jegye ismert.

A fent leírt verdejegyek ugyan csak apró adalékokkal szolgálhatnak a kor pénzverésének értékeléséhez, mégis jól körvonalazzák az egyik legfontosabb gazdasági tevékenység – a pénzverés – történetét. A bemutatott néhány darab jó példát szolgáltat arra, milyen fontos is a gyakorlati éremtan a középkori magyar numizmatikában és hogy mennyire jelentősek is a pénzek mint történeti dokumentumok.

²⁵ Valószínűleg már 1441 végén megindulhatott pénzverés Szebenben, méghozzá a H 598-as típus veretésével h – I (Hermannstadt – Iacobus) jeggyel. Erre lásd: Pohl 1974. 54.; Pohl 1966. 51.

²⁶ Néhány év elteltével már minden bizonnyal nem tartották számon korábbi szereplésüket és pártállásukat. Trautheberger leváltása egyébként sem elégedetlenségből, hanem védelmi okokból történhetett 1441 végén.

²⁷ Pozíciójának visszanyerését jól jelzi, hogy 1446. február 12-én már újra mint polgármestert említik. (Egészen 1456-ig megtartotta posztját). Gündisch, Gustav: Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. V. 1438-1457. Köln-Wien 1975. 164. No.: 2529.

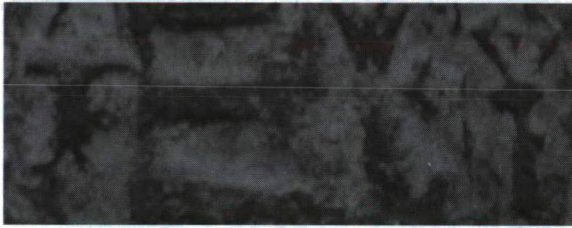
²⁸ Weszerle József: Weszerle József hátrahagyott érmészeti táblái. Budapest 1911. Vegyes-házi királyok kora, VII. tábla, 14.

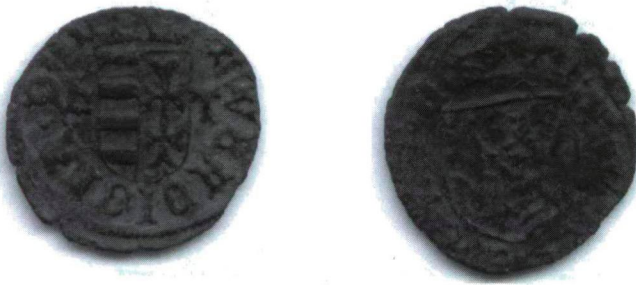
1. kép: H 605 G – B

2. kép: H 603/a I – fordított C

3. kép: H 607 P – Ψ

4. kép: H 607 h – T

RÓBERT UJSZÁSZI

Coinage problems in the age of Ulászló I.

(Some denars with unknown mintmarks)

In this work, the author presents four denars with unknown mintmarks connecting to Ulászló I. The author expounds the main standpoints concerning each types briefly, then he makes an attempt to identify the places of mints and the issuing officers. In the case of the H 605-typed denar, with G – B mintmark on it, he concludes to have been stamped in Nagyvárád or in Gyulafehérvár. He states that the H 603/a-typed denar with I – reverse C mintmark can't be from a Pozsony mint surely, but it is probably a Gyulafehérvár one. In the end he presents two pieces of the H 607-typed denar with unknown mintmarks. One of them is a P – ¥ marked, probably a Pécs stamp, while the other one is an h – T marked coin – in all probability, it is a stamp of the Nagyszében Anton Trautheberger. While presenting the different types, the author tries to find an answer for any characteristic problems concerning the given coin-types.